

Umumî Harpte Rus Akçesi^[1]

On dokuzuncu asrın sonlarına doğru Rusyanın malî vaziyeti müşkül idise de 1897 yılında (Witte) ıslahatı bu hale nihayet vermiştir. İşbu ıslahatın neticesinde Rus İmparatorluğunda iktisadî hayat iyileşmeğe başladı. 1881—96 senelerinin müvazeneleri lehte idi; yalnız bu hal Rus hazinesinde bir çok altın birikip 1887 de « üç yüz seksen iki » milyon Ruble olan altın ihtiyatın, 1895 te « dekuz yüz onbir » milyona ve 1897 de « bir milyar doksan beş milyon beşyüz bin » rubleye çıkmasına yol açtı. Daha canlı olsun diye ilâve olarak bu farkları rakamla gösterelim :

Hazine altın ihtiyatı	382,000,000	Ruble	1887
„ „ „	911,000,000	„	1895
„ „ „	1,095,500,000	„	1897; bu rakamların belâğati kâfidir !

3 Kânunusani 1897 beyannamesi imparatorlukta akçe için altını örnek olarak 17,424 saf altın dalyası ağırlığında « altın ruble » vahidi kıyası kılındı; bu temel üzerine altın ve gümüş akçeler, bakır parçaları «billon,, ve banknotlar tedavüle çıktı. Sonradan bir kanun, tedavülde bulunan gümüş akçeyi, nufus başına üç rubleyi geçemeyecek surette tanzim etti. 29 Ağustos 1897 kanunu da banknotların ihracını ve karşılıklarını böylece kararlaştırdı: [Devlet bankası, tedavülün ihtiyacına göre kâfi bir altın karşılıkla, banknotlar ihraç eder. Banknotların altın karşılığının yekûnu, itibarî kıymetleri altı yüz milyon rubleye kadar oldukça tedavülde bulunan kâğıt para yekûnunun yarısından az olamaz. Bu yekûnu aşan her kâğıt rublenin, bir altın ruble karşılığı olmalıdır] [2].

[1] İşbu makale Budapeşte Darülfünununda Dr. «Galmean Tagan» tarafından müdafaa edilen kıymetli tezin ilk kısmından alınmıştır. Bizde hiç işlenmemiş bir mevzua dokunması, zaten yüksek olan bilgi değerini bize göre artırmıştır.

[2] Böylece her on beş rublenin hiç olmazsa « on beş ruble değerinde imparatorluğun bir altın akçesi olan ,, bir emperyal karşılığı olmalıydı.

Devlet bankasının banknotları kanunca tanınmış ödeme vasıtaları olup altınla değişmeleri mecburî idi [1]. 1914 yılı başında devlet bankasının 1527,9 milyonu Rus ülkesi içinde, 167 milyon kadarı da ülke dışında olmak üzere [1695] milyon kadar altın rublesi vardı ki bunlar, [1665] milyon itibarî kıymetinde banknotun karşılığı olduğundan yüzde yüzü aşan pek sağlam bir karşılık demektir. Yine o zaman tedavülde bulunan akçe miktarı şu idi: Banknot 1665, altın 494 milyon ruble. Gümüş 226, bakır (billon) 18 milyon ruble ki mecmuu 2,403,000 ruble ederdi. Demek ki büyük harbin başladığında en sağlam paralardan biri rus akçesi idi.

İmparatorlukta Rus hükûmetinin akçe siyaseti

Umumî harbe giren bütün devletler gibi Rusya da, 27 Temmuz 1914 tarihile banknotların altına teptilini emreden evvelki kanunu geri alıp daha 1,2 milyara değin *karşılıksız* banknot çıkarmak üzere devlet bankasına salâhiyet verdi. Hazine ise kısa vadeli bonolarını — muharebenin devamı müddetince ve harp ihtiyaçlarına yetişecek kadar — devlet bankasını iskonto ettirmek hakkını aldı.

Hükûmet, muharebe sürdükçe pek çabuk artan bütçe açığını kapatmak üzere kaime basmağa mecbur oldu. [Yürofiski] nin bundan sonra sık sık zikredeceğimiz “şimdiki yenileşmelerin yolu,, adındaki eserinde para ihtiyacının derecesi şu rakamlardan bellidir:

[1] Asağıdaki levhadan anlaşıldığı gibi devlet bankası bu ihraç hakkında ancak pek fevkalâde zamanlarda istifade etmiştir: İhtilâl ve muharebe yılları olan 1905 ve 1906 da olduğu gibi: [milyon ruble]

Bankada Tedavülde								
Yıl	karşılık	Altın	Banknot	Yıl	Karşılık	Altın	Banknot	
1898	1146,8	147,8	901		905	880,4	683,6	853,7
901	708,2	683,1	555		906	716	837,8	1207,5
904	734	774,8	578,4		907	889,8	641,9	1194,6
Yıl	Karşılık	Altın	Banknot					
910	1173,6	580,9	1173,8					
913	1327,9	628,7	1494,8					
914	1527,9	494,2	1664,7					

Yıl	Milyonla gelir	Masraf	Açık	=	%	Basılan kaime	=	%
14	2961	4859	1898		39,1	1283		67
15	3001	11562	8561		74	2670		31
16	4345	18101	13756		76	3480		2)
17	5039	27607	22568		81,7	16403		73

Birinci yüzdeler açığın masrafa nispeti, öbürleri açığın kaime ile kapatılan kısmıdır; yani kaimelerin artma nispetidir. şimdiki yenileşmelerin yolu bu levha *Na Putiah Kdenejnoi Reforme* mezkûr eserin onuncu sahifesindedir. Karşılıksız kaime basmasını müsaade eden kanun bu yolda bir takım başka kanunlarla itmam edilerek karşılıksız kaimeler kanunen altı buçuk milyarı buldu. Fakat son zamanlarda bu hat çoktan geçilmiş bulundu [1]. Kaime miktarının böylece artması fiatlara tesir etmeksizin duramazdı. Yirmi altı maddenin fiatlarını tetkik edip Kaçenelnbaum aşağıdaki cetveli hazırlamıştır ki her ne kadar noksan ise de bize buna ait bir fikir verebilir.

Fiat yüzdesi

Tarih	Moskovada	Rusyada		Rusyada	Moskovada	Tarih
913	100	100		101	101	914
916 yılbaşı	156	155		130	130	915
» Haziran	185	184		262	268	Teşrin 916
917 Şubat	345	302		300	315	Yılbaşı 917
« Mart	372	330		—	—	—

[1] Tedavülde bulunan kaime miktarı “Kaçenelnbaum,, in *Danejnoie Obrahçeniye* atlı eserinde milyon ruble hesabile Şubat 1917 ihtilâline değin şu kadardı:

914 Temmuz	1630	915 Temmuz	3756	916 Temmuz	6628
„ B. Teşrin	2697	» B. Teşrin	4893	» B. Teşrin	7587
915 II. Kânun	2947	916 II. Kânun	5617	917 II. Kânun	9097
» Nisan	3313	» Nisan	6070	» Şubat	9440

Halbuki altın miktarı dahilinde 1528, 1560, 1616 ve 1476 iken aynı seneler ülke dışında yine milyon olarak 174, 172, 646 ve 2141 ruble idi ki yüzdesi ülke dışında bulunan altın sayılmıyarak 1914 te $93\frac{1}{2}$ ve 1 Mart 1917 de 14,8 idi. 23 B. Teşrin 1917 de bu nispet $\frac{0}{100}$ 6,8 miktarına düştü.

Demek ki Rublenin iştirâ kıymeti ihtilâlin başında [26 — 30] Kopek idi. Muharebenin ilk üç senesinde fiatların artması ihraçla mütenasip degildi; banknotların iştirâ kıymeti çok düşmedi:

Yıl	İhracın yüzdesi	Fiatın artması yüzde	Yıl	İhracın yüzdesi	Fiatın artması yüzde
914	77,1	28,7	916	61,2	93,5
915	90,6	20	917	683,3	18

Bunun izahı basittir; harp ilâniyle beraber, ordunun ihtiyacı fazlalaştığından, para ihtiyacı ihraç edilen banknot miktarınca arttı ve bir yandan da itibarın azalması ödeme vasıtalarının azalmasıyla tedavülün artmasını mucip oldu. Diğer yandan cephede bulunan askerlerin ailelerine yardım olarak verilen büyük miktarda paralar da köy halkına gidip onlarca sermaye olarak saklanır ve tedavüle dönmezdi.

Velhasıl 916 başlangıcında Rusyada maden akçe kalmamıştı ve hükümet 915 ten beri 1, 2, 3, 5 ve 50 Kopeklik hazine bonoları ile 1, 2, 3, 5, 10, 15 ile 20 Kopeklik pollar çıkarmıştı. Kâğıt Rublenin iştirâ kıymeti fiatların artmasıyla düştükçe mevcut umum kâğıt akçenin kıymeti düşmedi, tersine olarak arttı. Yürofiskiye göre 1917 Martının birinde tedavülde 11 milyar 786 milyon kâğıt akçe olduğuna ve fiatların 3,1 — 3,3 misli arttığına göre bu tarihte 3800 milyon altın ruble kıymetinde kâğıt akçe vardı demektir. Muharebeden önce tedavülde bulunan iki milyardan bir az fazla akçeye nispetle hemen hemen iki misline yakın bir miktar tutuyordu. Kambiyonun düşmesi ülke içinde ruble düşmesiyle başladı: 10 İngiliz lirası için 94½ ruble temeline göre Londra borsasında Petrograt (Lenin-grat) üzerine çekler şu kıymette idi: [1]

Ekalli	Azami	Tarih	Ekalli	Azami	Tarih
122,5	112,5	914 Eylül	117	110,5	915 II. Kânun
118,5	115,5	„ II. Teşrin	120	114,5	„ Nisan
170	162	917 II. Kânun	148	135	„ Temmuz
171,5	164	„ Mart	144,25	139,75	„ B. Teşrin
226,5	203,625	„ Temmuz	322,5	273,5	917 Eylül
163,75	153,5	916 II. Kânun	157,5	156,5	916 Nisan
157,75	155,625	„ Temmuz	163,5	153,5	„ B. Teşrin
377,5	311	917 B. Teşrin			

[1] Katzenelenbaum Denejnoie obrachtcheni'e Rossii [Rusyanın hali ve istikbali] s. 740.

Şubat inkılâbında Rusya içerisinde 26—30 Kopek değerinde olan kâğıt ruble dış piyasada daha iyi idi. (56—60 kopek). Büyük harpten evvel rublenin yüzde 93 — 98 altın karşılığı ve ticarî müvazenenin lehte olması rus parasını yüksek tutmağa yardım ederdi. Muharebede müvazene bozulunca Rus hükûmeti, dışardan ödünç para almakla, bir taraftan satın aldığı mühimmatın fiyatını ödedi ve öbür taraftan kambiyo — iç piyasaya göre — yüksek bulundurdu. [1]

1917 İnkılâbından sonra akçe tedavülü

İnkılâptan sonra gündeliklerle maaşların artması, iş saatlerinin azalması devlet ve harp masraflarını çok artırdı; bir yandan da vergiler pek intizamsızca girmeğe başladı. Devlet bütçesi müvazenesi bozuldu ve bundan böyle yalnız muharebeye devam için değil, fakat inkılâbı koruma için de vasıta bulmak lâzım geldi.

1917 Bütçesi büyük bir açıklıkla kapandı [2]. Bu açıklığın önüne, ancak devlet bankasının *karşılıksız* ihraç hakkı, 16,5 milyara çıkarılmakla geçilebildi. Para kıymetinin düşmesi hükûmeti 250 ve 100 rublelik yeni banknotlar çıkarmağa, sonra 22 Ağustos 1917 kararnamesi ile 20 ve 40 rublelik kâğıtlar ihracına sevketti. 1917 Martının birinde 10044 milyon ruble kâğıt varken ikinci teşrin başında kâğıt para 19577 milyon rubleyi geçiyordu [3].

İnkılâptan sonra fiatların artması kâğıt para ihracından fazladır. Meselâ 1917 de kâğıt akçe yüzde 180,3 nispetinde arttığı halde fiatların artması yüzde 683,3 olmuştur[4]. İkinci Teşrin başlangıcında rublenin iştirak kıymeti

[1] Ticarî müvazene 1909 da 521, 910 da 365, 911 de 430, 912 de 347 ve 913 te 146 milyon ruble lehte iken 915 te 736,8 ve 916 da 1903,2 milyon ruble aleyhte bulundu. Her ne kadar Rus hükûmeti, Şubat inkılâbına değin, 8 milyar ruble yekûnunda bir para ödünç aldı ise de bu yol çıkar bir yol değildi.

[2] Tahmin edilen gelir 5039, masraf ise 27607 milyon ruble idi.

[3] Yurofski, zikredilen eser, s. 13.

[4] Katzenelenbaum, yukarda zikredilen eserinde fiatların şu nispette arttığını yazmaktadır: [1917 senesinde]

	Rusyada	Moskovada		Rusyada	Moskovada
1 Martta	330	372	1 Nisanda	340	384
1 Mayısta	420	478	1 Haziranda	480	548
1 Temmuz	675	773	1 Ağustos	635	733
1 Eylül	725	836	1 B. Teşrin	755	871 s.71

6,7 kopeke düşmedi: Halbuki Martta 26—30 kopek idi. Bu müthiş sukut banknotların — altın olarak — hakiki kıymetlerini de düşürdü. Tedavülde olan akçe Martın birinde 3188,5 milyon altın ruble kıymetinde iken II. Teşrin birinde 1919,3 milyon altın rubleyedek düştü. Dış kambiyo — Londra Borsasında — II. Teşrin birinde ruble 30 kopek değerinde idi [1].

Asker komünizmi çağı

1917 yılının B. Teşrin sonunda Rusyada komünistlik yerleşip nazariyelerini tatbik etmeğe çalıştı. Bu meslekin müdiranı, öyle bir iktisadî nizam kurmak dilerlerdi ki, onda akçeye lüzum kalmasın. Bütün millî istihsal ve istihlâk, müvazeneyi neticelendirecek bir şekilde tevzi edilecekti. Böylece muntazam bir usul ile müstehliklerin bütün ihtiyaçları temin edilecek ve istihsale lâzım olan şeylerin bono ile tedarik edilebilmesi serbes piyasanın mahvını neticelendirecekti. Sosyalist iktisat, mübadeleyi, yani ödeme vasıtalarını, akçeyi lâzım olmadıkları için ortadan kaldıracaktı. Akçe kalkınca naktî vergi kendiliğinden kaldırılmış olurdu. Zaten ferdin milkiyeti lâğvolumu, vergi tarholunacak hiç bir şey ve hiç bir kimse kalmamıştı. [2]

Böylece devlet bütçesinin bütün varidat menabii kuruyup, masrafı korumak için bir tek yol kaldı: banknot çıkarmak. Bununla beraber paraya yine ihtiyaç duyuldu. Yürofiski, asker komonizmi çağının bütçeleri için

[1] İşte sekiz ay zarfında her ayda çıkan kâğıt akçe ve altın değeri yekûnen 9333,4 milyon kâğıt 1735,6 milyon altın ruble değerinde olan ihracat işbu suretle taksim olunurdu:

Ay	Kâğıt	Değeri	Ay	Kâğıt	Değeri
Mart	1123,6	340,5 milyon	Nisan	470	140 milyon
Mayıs	738,5	175,8 „	Haziran	874,8	182,3 „
Temmuz	1080	160 „	Ağustos	1286,6	202,6 „
Eylül	1954,4	269,6 „	B. Teşrin	1999,5	264,8 „

[2] Bütçe mutahassısı Golo Vanof vergi varidatını şu kadar tahmin ediyor: 918 de 153,2 milyon, 919 da 10,2 milyon, 920 de 0,2 milyon, nakdi vergilerin yeniden toplanmağa başladığı 921 de ise 3,7 milyon altın ruble. Şunu da göz önünde tutmalıdır ki bu rakamlar bütçede gösterilen rakamlardır. Yoksa hazineye hakikaten giren para değildir; bir de inkılâp vergisi diye alınan vergi 918 rakamlarına dahildir. Bu hususî servete karşı doğrudan doğruya bir hücum idi. [Yürofiski, Mezkûr eser, s. 97].

der ki: Yalnız katî hesaplar değil, maliye komiserliğinin emirlerinde 1918 ilâ 1921 yılları için, devlet veridat ve masrafı hatta tahmin edilmiş rakamlara bile müstenit değildi [1]. Bundan dolayı bu yılların bütçe rakamları Sovyetlerin gerek gelir ve gerek masraflarını pek müphem olarak gösterir. İşte bütçe rakamları şöyledir :

Yıl	Masraf	Gelir	Açık	
918	46706,	15580,	31126	milyon ruble ki açık nispeti % 66,6
919	215402,	48959,	166443	„ „ „ „ „ 77,3
920	1215159,	159604,	1055555	„ „ „ „ „ 86,9
921	26076816,	4139900,	21936916	„ „ „ „ „ 84,1

Muharebenin ilk yıllarında açığın bir kısmını borç ederek ve kısa vadeli hazine tahvilleriyle kapattıkları düşünülecek olursa para ihracının artması, bütçe açığınınkinden aşağıda kaldığı göze çarpar. Halbuki 1918den beri, kaime ihracı, açığı kapatmanın biricik yolu olduğundan ihraç ile açık arasında hemen hemen beraberlik husul buldu.

Mutahassıs Golo Vanof 920 yılının varidatını 1726 milyon altın ruble tahmin ediyor ki bunun 126 milyonu nakten idi, ve hemen hepsi kaime ihracile bulunup gündeliklerin bir kısmını ödemeğe sarfedilmiştir. Bu para bütçeye yüzde 7,3 kadardı. Geri kalan yüzde 92,7 si malların zaptı, millileştirilmesinden ve bedelsiz teklif olarak alınmasından ileri geliyordu [2]. Asker komonizmi çağında masraf ile gelir şöyle idi :

M A S R A F

Yüzde ile satış mahsulünün	18 de (47,2)	19 da (51,5)	20 de (59,5)
» Maarifin	» 44	» 34,1	» 26,6
» İçtimai müessesatın	» 6,2	» 11,9	» 12,8
» Malî idarenin	» 2,6	» 2,5	» 1,4

G E L İ R

Gelir muhtelif menabiden :	18 de (22,6)	19 da (78,5)	20 de 93,8
Teklif ile vergilerden :	18 de (0,7)	19 da (5,3)	20 de 5,3
	18 de (76,7)	19 da (16,2)	20 de 0,9

raddesinde bulunuyordu [2].

[1] Yürofiski, Mezkûr eser, s. 17.

[2] Bela Kovriç, Yeni Rusya, s. 140—141.

Ticaret ve san'at şubelerinin millileşmesiyle ve san'atın idaresini devlet elinde toplamakla sovyetlerin idarecileri itibar ve maliye müesseselerini alt üst edeceklerdi. İtibarda devlet inhisarı tesis edilince, bankalar ve her türlü hususî itibar müesseselerinin hikmeti vücudi ortadan kalkmış olurdu. 1917 yılının B. Kânununun 27 sinde bütün itibar müesseseleri bir buyurukla devlet bankasının teşkilâtına girdi; bankalar millileştirildikten sonra devlet bankası « halk bankası » adını aldı.

1918 II. Kânunun onbiri tarihli bir buyuruk hisse senedi ticaretini keşip bunların kıymetini mahvetti. İşbu yılın birinci teşrinine kadar halk bankasının kâğıt akçe çıkarabilmek tahdit edildise de bu tarihte 35,500 rubleyi aşamıyacağı kararlaştı. Fakat 15 Mayıs 1919 da her türlü tahdit şekli kaldırıldı. 1920 yılı II. Kânunun on dokuzunda halk banka hesabı tesviye edilerek maliye komiserliği kadrosuna dahil bir bütçe ve hesap merkezi idaresi bunun yerine geçti. Böylece bankanın ancak adı değişti bütçe hesabı ve ihraç hakkı bu idareye devrolundu.

4 Şubat 1919 tarihli buyurukla meydana çıkan « Soznak » lar yani hesap puslaları, kaimeler üzerinde yakın veya uzak bir atide akçeye tabvil edilebilecekleri kaydı kalkmış, onun yerine « cümhuriyetin bütün servetile temin edilmiştir » yollu müphem bir cümle gelmiştir. Bunları bir çok başka kaimeler takip edip asker komünizmi çağında Rusyada birbirinden ayrı 78 türlü kaime tedavülde bulunmuştur [1]. İhracın fazlalığı hayatın yükselmesini intac etti; hatta hayatın yükselmesi ihracın yükselmesini aştı [2].

[1] Ayda ihraç olunan kâğıt akçe milyon ruble hesabı şöyledir:

I. Kânun	Mayıs	Eylül	II. kânun	Yıl	I. kânun	Mayıs	Eylül	II. kânun	
3930	4464	2836	1877—1918		1917—	2344	0	0	0
172961	62562	93812	35216—	20		19—32662	11418	21994	4177
0	205023	0	130232—	21		ay başına yüzde fazlası	1918de	(7)	

19 da 12, 20 de 15 ve 21 de (12) dir. [Yurofiski, mezkûr eser s. 19]. En fazla kaime ihraç edilen ay Nisan 1921 dir ki 230583 milyon ruble olmuştur. Bütün kaimelerin milyon ruble hesabı yekûnu 1917 II. Teşrin başında 19577, 1918 sene başında 21314, 1919 sene başında 60764, 1920 sene başında 225014, 1921 sene başında 1168596 ve temmuzda 2346139.....idi.

[2] 917 de hayat yüzde (683,3) ihraç yüzde (180,3), 918 de hayat yüzde 597,5, ihraç yüzde 119,2, 919 de hayat yüzde 1375,6 ihraç yüzde 302,2, 920 de hayat yüzde (594,2) ihraç yüzde (419,3) 921 de hayat yüzde 1614,3 ihraç yüzde 1315,5 arttı. [Bu malûmat Katzenelenbaum ın mezkûr eserinden alınmıştır. s. 70]

Bu hal türlü sebeplerle aydınlanabilir: Bir yandan akçeein bolluğu karşısında değıştirilebilecek şeylerin kıtlığı, öbür yandan günden güne küçülen eski imparatorluk ülkesi bu neticeyi vermiştir. 921 yılının fevkalâde pahalı olması istihsal edilen şeylerin o çağına değin görülmemiş muhit genişlemesile beraber maliye işleri çerçevesinin zorzoruna daraltılmasından ileri gelmiştir.

Tedavülde bulunan kâğıt akçenin altın kıymeti fiatların artmasile birdenbire azaldı. 917 II. Teşrininde 1919,3 milyon altın ruble değerinde olan bütün kâğıt akçe 918 yılı başında 1331,9 milyona ve yılın ortasında 493,6 milyona, 919 yılı başında 373,6 ve o yıl ortasında 154 milyon, 920 yılı başında 92,9 ve ortasında 62,8 milyona, 921 başında 69,5 ve ortasında 29 milyona düştü. Bu senelerde kambiyonun ne halde bulunduğu pek kestirilemezse de (Fratilrih) buna ait bir cetvel yapmıştır[1]. Artık doğru olup olmadığını kat'i olarak kestiremeyiz.

Türkçeye çeviren

EDİP

[1] İşte bu cetvel:

918 İlk üç ayında:	Bir İngiliz lirası	45,	Bir İsveç koronu	3	ruble değeri	
„ İkinci „	: „ „	60,	„ „	3,5,	1mark1	rinde idi.
„ Üçüncü „	: „ „	80,	„ „	6	„	1,5 „ „
„ 4 üncü „	: „ „	150,	„ „	8	„	2 „ „
919 İlk üç	„ : „ „	400,	„ „	12	„	4 „ „
„ İkinci „	: „ „	900,	„ „	20	„	10 „ „
„ Üçüncü „	: „ „	1220,	„ „	40	„	20 „ „
„ Son üç	„ : „ „	3000,	„ „	80	„	30 „ „
920 İlk üç	„ : „ „	6000,	„ „	200	„	60 „ „
„ İkinci „	: „ „	10000,	„ „	500	„	100 „ „

Demek ki 920 ortalarında rublenin kambiyo kıymeti - harpten evvelkine göre - 1000—1200, iştirak kıymeti ise altı yedi bin kere düşüktü.